КАТРИЧ Н.В.

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ФУНКЦІЙ ТА ВИДІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Для всебічного розгляду питання про творчий потенціал педагога вищої школи ми повинні розглянути аспекти, через які виявляється педагогічна творчість. Оскільки творчість розкривається у діяльності, а весь педагогічний процес у будь-якому навчальному закладі і є власне діяльністю, то педагог вищої школи обов'язково є виконавцем певних функцій та видів цієї діяльності.

Визначення власне педагогічної діяльності дає навчальний посібник за редакцією О.Г. Романовського: "Педагогічна діяльність являє собою складним чином організовану систему цілісної сукупності різних видів діяльностей. Вона складається з певної множини підсистем, які проникають одна в одну або поєднуються між собою за допомогою різних типів зв'язків" [4, с. 15]

Метою статті є визначення функцій діяльності викладачів вищих навчальних закладів.

В.М. Зубченко у своїй праці стверджує, що існують такі види психологічної діяльності педагога вищої школи:

– *діагностична діяльність* (пов'язана з вивченням індивідуально-психічних особливостей і вихованості студентів, виявленням і визначенням рівня їх загальної освіти й духовності, навичок і вмінь, необхідних для ефективної професійної та повсякденної діяльності);

– *орієнтувально-прогностична діяльність* (полягає в умінні викладача вищої школи визначати конкретні цілі, зміст, методику виховної діяльності, передбачити її результати на основі знання рівня індивідуальної підготовленості окремих студентів, злагодженості та згуртованості колективу);

– *організаційна діяльність* (уміле планування навчально-виховної роботи і визначення оптимальних шляхів її реалізації, обґрунтованість конкретних заходів, від чого залежать перебіг педагогічного процесу та його конкретні результати);

– *аналітико-оцінювальна діяльність* (аналіз як власних дій, так і дій студентів, виявлення їх позитивних сторін і недоліків, порівняння отриманих результатів із запланованими, внесення відповідних коректив);

– *дослідно-творча діяльність* (базується на дослідних даних, які, з одного боку, стосуються визначення індивідуально-психічних особливостей студентів, їх нахилів, життєвих настанов, а з іншого – з'ясування рівня опанування ними знань, навичок і вмінь, духовного, інтелектуального й фізичного розвитку) [3].

Н.В. Кузьміна, розробляючи проблему педагогічної діяльності, зазначає, що психологічна структура діяльності педагога є своєрідним відображенням діяльності педагогічних систем, таких як *взаємозв'язок, систематичність і послідовність дій* педагога, спрямованих на досягнення поставлених цілей через вирішення педагогічних завдань. Уся психологічна діяльність здійснюється через такі компоненти:

1. Гностичний компонент (є своєрідним стрижнем усіх компонентів). Включає в себе вивчення: а) змісту і способу впливу на студентів; б) вікових та індивідуальних особливостей студентів; в) особливостей навчально-виховного процесу і результатів власної діяльності, її переваг і недоліків.

2. Конструктивний компонент, що включає в себе: а) добір і композицію змісту інформації, яка стає надбанням студентів; б) проектування діяльності студентів для кращого засвоєння інформації; в) проектування власної майбутньої діяльності і поведінки в процесі взаємодії зі студентами; г) у науковому пошуку – це вміння чітко сформулювати всі логічні аспекти наукового дослідження, знайти найбільш ефективні методи вивчення явищ та аналізу даних, добирати матеріал для пошуку, передбачати та оцінювати результати.

3. Організаційний компонент, який містить: а) організованість інформації в процесі повідомлення її студентам; б) організацію різних видів діяльності студентів відповідно до цілей системи; в) організацію власної діяльності і поведінки в процесі взаємодії зі студентами.

4. Комунікативний компонент, який вміщує: а) встановлення педагогічно доцільних відносин з об'єктами впливу ("відносини по горизонталі"); б) установка правильних відносин з керівниками даної системи і партнерами по діяльності ("відносини по вертикалі"); в) співвіднесення власної діяльності як керівника і громадянина відповідно до державного завдання.

5. Проектувальний компонент.

Одначе вчений зазначає, що психологічна структура компонентів діяльності викладача є динамічною і поступово змінюється з оволодінням майстерністю [1, с. 68–69].

За В.В. Ягуповим, існують *діагностичний, орієнтувально-прогностичний, комунікативно-стимуляційний, аналітично-оцінний і дослідно-творчий* компоненти діяльності викладача [5, с. 161–162].

Узагальнює наявність різних думок з приводу існування компонентів педагогічної діяльності група вчених у навчальному посібнику [4, с. 28–31]. Вони визначають існування таких психологічних компонентів, як *конструктивна діяльність, проектувальна діяльність, організаторська діяльність, комунікативна, діагностична діяльність, орієнтувально-прогностичний компонент, комунікативно-стимуляційна діяльність, аналітично-оцінна діяльність, дослідно-творчий компонент.*

За компонентами праці С.С. Вітвицька подає цілу парадигму напрямів педагогічної діяльності:

1. *Навчально-педагогічна:*

а) *навчальна діяльність:* здійснення педагогом робіт, визначених структурою навчального плану спеціальності для підготовки спеціалістів вищої кваліфікації. Налічується більше ніж сорок видів діяльності;

б) *навчально-методична діяльність:* підготовка навчального процесу, його забезпечення та вдосконалення. Передбачається 29 конкретних видів цієї діяльності: поєднання навчального та науково-дослідного аспектів; підготовка до лекційних, практичних, семінарських занять; навчальна практика; розробка, переробка і підготовка до видання конспектів лекцій, збірників вправ і задач, лабораторних практикумів та інших навчально-методичних матеріалів, методичних матеріалів з курсових і дипломних робіт; поточна робота стосовно підвищення педагогічної кваліфікації (читання методичної і навчальної, науково-методичної літератури); вивчення передового досвіду з представленням звітності і рецензування конспектів лекцій, збірників задач і лабораторних практикумів; складання методичних розробок, завдань, екзаменаційних білетів, тематики курсових робіт; розробка графіків самостійної роботи студентів; взаємовідвідування тощо;

в) *педагогічна діяльність:* теоретична складова (розкриття нових закономірностей, сутності науки); практична складова (перетворення конкретних ситуацій, розв'язання системи педагогічних завдань); організаційно-методична діяльність; робота у підготовчому відділенні; робота стосовно профорієнтації; організація педагогічних практик, робота у приймальній комісії; підготовка матеріалів на засідання кафедри, ради факультету, ради ВУЗу; методична робота на допомогу вчителям; робота з підготовки науково-методичних семінарів тощо;

г) *виховна діяльність, яка вміщує такі види робіт:* контроль за самостійною роботою студентів щодо вивчення першоджерел, перевірку конспектів, колоквіуми, співбесіди, роботу куратора, керівника клубів, виховну роботу в гуртожитках, проведення вечорів, екскурсій тощо;

д) *науково-дослідна діяльність:* виконання планових держбюджетних науково-дослідних робіт; колективних договорів; написання і видання підручників, посібників, монографій, наукових статей І тез, доповідей на конференціях, редагування підручників, їх рецензування; написання відгуків на дисертації; робота в редколегіях наукових журналів; керівництво науково-дослідною роботою студентів тощо [1, с. 64–65].

О.І. Гура згідно з "Нормами часу для планування й обліку навчальної й організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів" та індивідуальним робочим планом, затвердженим кафедрою, виводить такі види діяльності викладача (обов'язки), як **навчальна, методична, наукова й організаційна. До *навчальної діяльності*** він зараховує діяльність, пов'язану з проведенням різних видів занять (у тому числі й практики) та контрольних заходів, здійснюваних педагогом, а також рецензування наукових робіт студентів та аспірантів, учать у державній атестації тощо. До ***методичної роботи*** вчений зараховує всебічну підготовку до навчальної діяльності (написання конспектів до занять, розробка навчальних і робочих планів, впровадження інноваційних форм і методів організації навчально-виховного процесу тощо). До обсягу ***наукової роботи*** він включає виконання планових наукових досліджень зі звітністю у відповідних встановлених формах. До ***організаційної*** – роботу в науково-методичних комісіях, експертних і фахових радах, комісіях вищого навчального закладу, кураторство та інші [2, с. 28–29].

Колектив науковців у навчальному посібнику [4] розглядає такі функції педагогічної діяльності:

– *управління* (планування, організація, практичне здійснення педагогічної діяльності та її контроль);

– *виховання* (формування у студентів системи усталених поглядів на навколишню дійсність та життя в суспільстві);

– *навчання* (передача та засвоєння знань і їх розвиток, формування навичок та вмінь з урахуванням вимог сучасного життя і діяльності);

– *розвиток* (сукупність процесів функціонального вдосконалення розумової, духовної і фізичної активності учнів чи студентів відповідно до суспільних вимог до змісту і характеру їх майбутньої професійної діяльності та умов життя у даному конкретному суспільстві);

– *психологічна підготовка* (формування у студентів бажання, потреби і внутрішньої готовності до навчання, установки на оволодіння знаннями, прагнення до подолання труднощів тощо).

Крім того, автори посібника виділяють окрему групу функцій, яку вони називають *видами діяльності:*

а) *практична діяльність* (навчання і виховання людини, її соціалізація та особистіший розвиток);

б) *методична діяльність* (визначення раціональних способів викладення матеріалів педагогічної науки. Пов'язана з методикою викладання різних навчальних дисциплін);

в) *управлінська діяльність* керівників ВНЗ, викладачів як керівників навчально-виховного процесу та навчально-пізнавальною діяльністю студентів;

г) *науково-педагогічна діяльність* (науково-педагогічні дослідження та експерименти, удосконалення методик викладання дисциплін).

Згідно з думкою В.В. Ягупова, існує така сукупність функцій: 1) цілепокладання; 2) діагностування; 3) організація; 4) оцінку і контроль; 5) коригування; 6) аналіз дослідження [5, с. 63].

За суб'єкт-субєктним характером взаємодії вчені поділяють педагогічну діяльність на три види: *перший вид* (суб'єктом виступає педагог, об'єктом – студенти), *другий* (педагог-методист є суб'єктом, а педагоги-практики – обєктами), *третій* (суб'єкт – адміністрація закладу, об'єкт – викладачі, студенти), четвертий (учений-педагог є суб'єктом, об'єкт – уся сфера педагогічної діяльності). Кожен з цих видів має свого мету діяльності та засіб досягнення цієї мети [4, с. 24–27].

Як бачимо, виходячи з різних аспектів дослідження діяльності педагога, а саме психолого-педагогічних та організаційних, діяльність викладача вищого навчального закладу передбачає діяльність його як *педагога, науковця, методиста, організатора, керівника, дослідника та психолога*, тому де в чому погодимось із В.М. Зубченко, яка пропонує ряд вимог до викладача, виходячи з виконуваних ним функцій у вищій школі:

1) викладач вищої школи має бути психологом-дослідником (досконало володіти технологією і процедурою вивчення індивідуально-психічних особливостей студентів, вмінням робити ґрунтовний діагноз на основі цих досліджень);

2) повинен мати конструктивно-проектувальні здібності, які передбачають постійне вдосконалення педагогом методики проведення різних навчально-виховних заходів, що, у свою чергу, вимагає від викладача: психолого-педагогічного мислення, педагогічної спрямованості, ініціативи, творчості, володіння багатим арсеналом організації виховних заходів і глибоких психологічних та педагогічних знань;

3) наявність у вихователя навичок і вмінь проведення конкретних педагогічних заходів, ефективних педагогічних методик, а отже, досконалої педагогічної техніки, що, у свою чергу, вимагає від викладача таких особистісних якостей: розвинуті комунікативні здібності, висока гуманність, доброта, сприйняття студентів такими, якими вони є, емпатія, оптимізм; креативність тощо;

4) вміння реалізувати свою людяність та неповторність;

5) загальна потреба у творчому ставленні до всього педагогічного процесу [3].

Але в цих вимогах здебільшого сформульовано вимоги до викладача як до педагога та організатора педагогічного процесу, проте відсутні такі, що відображають науково-дослідний, науково-методичний аспекти, тому спробуємо доповнити цей перелік такими вимогами:

1) володіння конструкторсько-організаційними навичками як у науковому, так і методичному аспектах (оскільки, викладаючи власне науку, викладач повинен уміти транспонувати наукові знання у дидактичний процес);

2) вміння здійснювати аналітико-логістичний підхід до наукового, методичного та педагогічного процесів власної діяльності.

Ю.Г. Фокін, розглядаючи діяльність викладача вищої школи з точки зору продуктів його творчості у сфері освіти, називає аспекти діяльності, у яких цей продукт може реалізовуватись. Це різні твори викладача – як усні, так і друковані (підручники, навчальні посібники), або конструкції наочних засобів. Далі детальніше розкриваються власне аспекти цієї діяльності:

а) план кожного заняття та його реалізація (потреба у варіюванні відповідно до особливостей груп студентів, навчального процесу тощо);

б) методична знахідка (новий методичний прийом для виконання відомої дидактичної операції);

в) методичне вдосконалення (застосування відомих засобів навчання з розробкою нових дидактичних матеріалів або перетворення наукової інформації у навчальну відповідно до мети освіти);

г) методичне узагальнення (розробка приватної методики, у якій узагальнюється досвід багатьох викладачів);

д) методичний винахід (розробка нових методичних прийомів та засобів);

е) дидактичне узагальнення (класифікація методів навчання за джерелами інформації тощо);

є) дидактичний винахід (розробка нових способів та засобів навчання);

ж) дидактичне відкриття (розрбка нових методів навчання);

з) удосконалення теорії (уточнення або розробка окремих визначень чи стверджень відомої теорії);

и) теоретичне узагальненя (включення у відому теорію нових об’єктів);

і) нова теорія (об’єднане єдиною концепцією теоретичне узагальнення досвіду викладання та поглядів попередників);

ї) педагогічне удосконалення (розробка нового навчального плану навіть на основі освітнього стандарту);

й) педагогічний винахід (обґрунтування нового змісту освіти);

к) педагогічне відкриття (розробка нової системи навчання та виховання для кожного рівня освіти) [7].

У процесі реалізації викладачем вищої школи своєї діяльності вирішуються такі групи завдань:

1. Проектування – формування і конкретизація цілей навчального курсу з урахуванням вимог, що представлені педагогічною діяльністю; планування навчального курсу з урахуванням поставлених цілей; облік етапів формування розумових цілей; передбачення можливих ускладнень у студентів при вивченні курсу і шляхів їх подолання.

2. Конструювання – підбір матеріалу для цього заняття з урахуванням здібностей студентської аудиторії до його сприйняття; підбір і розробка системи завдань, виходячи з поставлених цілей; вибір раціональної структури занять, залежно від мети, змісту та рівня розвитку студентів; планування змісту занять з урахуванням міжпредметних зв’язків; розробка завдань для самостійної роботи студентів; вибір системи оцінювання і контролю навчальної діяльності студентів.

3. Організація – організація активних форм навчання: дискусій, ділових ігор, тренінгів; використання педагогічних методів, адекватних даній ситуації; організація

самостійного вивчення навчального предмета студентами; застосування технічних засобів у процесі передачі інформації; доступний виклад матеріалу, виділення ключових понять, закономірностей, побудова узагальнюючих висновків; створення тестів з прочитаного курсу; виклад підібраного матеріалу у вигляді проблемної лекції.

4. Соціально-психологічне регулювання – стимулювання студентів до постановки питань, проведення дискусій; встановлення дисципліни студентів, атмосфери співпраці; оцінювання рівня розвитку групи, визначення її лідерів і неформальної структури; конструктивне вирішення конфліктів; активізація пізнавальної діяльності студентів; встановлення та підтримка ділових відносин з колегами, студентами, адміністрацією.

Таким чином, діяльність викладача вишу більш різноманітна, ніж праця вчителя загальноосвітньої школи, окрім педагогічної, вона включає і науково-дослідну сторону, яка також вимагає наявності спеціальних здібностей (за В.М. Зубченко) [3].

Як бачимо, викладач вишу має виконувати набагато більше різноманітних функцій, аніж викладач середньої школи, тому виникає ще більша потреба у творчому підході до навчального процесу, оскільки "діяльність викладача вищої школи більше нагадує імпровізацію за обставин, що постійно змінюються, ніж дотримання педагогічних правил та алгоритмів. Інакше кажучи, ми маємо справу радше з майстром, ніж з інженером" [8]. Погляд на викладача вишу як на митця досить поширений у світі: його діяльність вважається настільки складною, що взагалі не може систематизуватися, – тому однією з найважливіших його якостей має бути миттєва реакція на величезну кількість інформації, яку він отримує.

Всі оглянуті нами компоненти, види педагогічної діяльності відображають у собі множину процесів діяльності, але кожен процес завжди є рядом етапів, які утворюють саму діяльність у часі. Для глибшого розкриття змісту функцій діяльності викладача потрібно розглядати кожну функцію як процес і, відповідно, визначати етапи цього процесу. Це дасть змогу конкретизувати саму педагогічну діяльність, а отже, детерміновано розробляти методику управління кожним процесом на рівні етапів.

6) ***Висновки.*** Таким чином, викладач вищого навчального закладу є виконавцем таких видів діяльності: педагогічної, наукової, методичної, управлінської та психологічної. З компонентів діяльності можна виділити такі: організаційний, комунікативний, конструктивний, діагностичний, гностичний, орієнтувально-прогностичний, аналітико-оцінний, виховний, психологічний, дослідно-творчий. Серед функцій діяльності представлені функції управління, виховання, навчання, розвитку, соціально-психологічного регулювання, наукового пошуку. Всі види, компоненти та функції належать до теоретичної або практичної складової. Крім того, з погляду суб'єкт-суб'єктного характеру взаємодії, діяльність педагога вишу поділяється на такі види:

1) суб'єктом виступає педагог, об'єктом – студенти;
2) педагог-методист є суб'єктом, а педагоги-практики –об'єктами;
3) суб'єкт – адміністрація закладу, об'єкт – викладачі, студенти;
4) учений-педагог є суб'єктом, об'єкт – уся сфера педагогічної діяльності.

З огляду на те, що педагогічна діяльність має творчий характер (оскільки безліч можливих педагогічних ситуацій та їх неоднозначність вимагають варіативно підходити до аналізу та вирішення завдань, випливаючи з цих ситуацій), колектив

учених розглядає творчу діяльність як окремий вид педагогічної діяльності, що охоплює всі види і функції педагогічної діяльності, і визначає ряд умов, необхідних для успішного здійснення творчої діяльності: 1) часова спресованість творчості (між виникненням завдання та вибором способу ефективного вирішення стоїть відсутність великих проміжків часу); 2) взаємозв'язок проявів творчості викладача з творчістю студентів та інших педагогів; 3) відстрочення результату прояву творчості та необхідність певного прогнозування його характеру; 4) необхідність постійного співвідношення стандартних педагогічних прийомів і нетипових ситуацій [4].

Відповідно до загального процесу творчості, етапи якого розглянуто нами у статті "Творчий процес як наукова проблема" [6], творча діяльність підпорядковується основним етапам творчої діяльності, а досвід творчої діяльності набувається при систематичному тренуванні під час вирішення педагогічних завдань, при організації реальної професійної діяльності.

Література

1. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи : метод. посіб. для студентів магістратури / С.С. Вітвицька. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.

2. Гура О.І. Педагогіка вищої школи: вступ до спеціальності : навч. посіб. / О.І. Гура. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 224 с.

3. Зубченко В.М. Психологічна культура викладача вищої школи / В.М. Зубченко // Вісник психології і соціальної педагогіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://psyh.kiev.ua/nma-referats/fla-refers/lang-1/referat-176/referatpart-3/index.html

4. Зміст і сутність педагогічної діяльності : навч. посіб. / Х.Г. Романовський, О.С. Пономарьов, С.М. Лазиніч та ін. – Х. : НТУ "ХПІ", 2007. – 228 с.

5. Ягупов В.В. Педагогіка : навч. посіб. / В.В. Ягупов. – К. : Либідь, 2002. – 560 с.

6. б. Катрич Н.В. Творчий процес як наукова проблема / Н.В. Катрич // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. праць / Н.В. Катрич. – Запоріжжя, 2007. – № 44.

7. Фокин Ю.Г. Преподавание и воспитание в высшей школе: Методология, цели и содержание, творчество / Ю.Г. Фокин. – М. : Академия, 2002.

8. Bourdoncle R. La professioraialisation des enseignants: les limites d'un mythe / R. Bourdoncle // Revue Francaise de Pedagogie. – 1993. – № 105. – P. 103.

КЛОПОТА О.А.

АНАЛІЗ ПУБЛІКАЦІЙ ОБЛАСНИХ ЗМІ З ПРОБЛЕМ ЛЮДЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ ЗДОРОВ'Я

Процес інтеграції людей з функціональними обмеженнями в різноманітні сфери життєдіяльності суспільства (економічну, політичну, культурну, освітню, професійну) передбачає тісну взаємодію людини з соціумом. Поглиблений аналіз різних аспектів цієї взаємодії неможливий без вивчення характеру соціальних уявлень суспільства про таких людей, а також впливу соціальних стереотипів на процес їх соціальної інтеграції. Цим зумовлена і необхідність подолання негативних соціальних установок, розробки перспективних напрямів соціальної реклами з метою формування позитивного образу людей з інвалідністю в соціумі. Особливої гостроти проблемі надає домінування в суспільній свідомості медичного підходу до інвалідності. Заррубіжний же досвід вказує, що найбільш ефективною є соціальна модель, яка передбачає подолання бар'єрів неадекватного сприйняття цієї соціальної групи [1].